
Biblioteka Instytutu Stomatologii. Akademia Medyczna w Lublinie
Dyrektor Instytutu: prof. dr hab. Maria Strużak-Wysokińska

Zofia JASIŃSKA

Pierwsze lata działalności Kasy im. dra med. Józefa Mianowskiego i jej zasługi dla medycyny

The First Years of Activity of the Józef Mianowski Counting-house and Its Merits for Medicine

Trwałą kartę w historii kultury i nauki polskiej stanowią towarzystwa naukowe. Działalnością swoją obejmują ogół nauk, poszczególne dziedziny wiedzy lub grupę dyscyplin, a w zależności od zasięgu terytorialnego mają charakter towarzystw naukowych lokalnych, regionalnych, ogólnokrajowych lub międzynarodowych. Dynamiczny rozwój towarzystw naukowych w Polsce nastąpił w drugiej połowie XVIII wieku i w XIX wieku, a były one w zaborach najważniejszymi, często jedynymi, formami polskich instytucji naukowych.

Geneza. W r. 1869 w zaborze rosyjskim została zamknięta Warszawska Szkoła Główna, która w okresie wzmoczonej rusyfikacji spełniała w społeczeństwie polskim rolę placówki dbającej o rozwój umysłowy narodu i zachowanie polskości. Wraz z likwidacją tego ośrodka nauki skończyła się działalność jej rektora, dra med. Józefa Mianowskiego (fot. 1), który nie tylko popierał wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia, ale także im przewodniczył. Czynił usilne starania o przekształcenie Szkoły w uniwersytet, lecz zrezygnował, kiedy władze carskie postawiły wniosek, aby językiem wykładowym został rosyjski.¹ W 10 lat później nauka polska poniosła następną dotkliwą stratę — odszedł na zawsze zasłużony, były rektor Szkoły Głównej i wychowawca młodzieży akademickiej, dr med. Józef Mianowski. Te dwa fakty zrodziły myśl założenia towarzystwa naukowego, które byłoby kontynuacją zamierzeń i dążeń Szkoły Głównej, a także hołdem dla jej rektora, szczególnie zasłużonego dla sprawy polskiej.

Grono patriotów, ludzi świątłych, złożone z byłych profesorów i uczniów Szkoły Głównej, zebrało się 22 I 1879 r., w szesnastą rocznicę wybuchu

---

¹ *Mianowski Józef*, [...] *Polski słownik biograficzny*, t. 22, Wrocław—Warszawa—Kra-ków—Gdańsk 1975, ss. 523—525.

powstania styczniowego, aby szukać środków obrony przeciw grożącej zagładzie polskiej kultury umysłowej w zaborze rosyjskim.² Zebranie założycielskie towarzystwa naukowego odbyło się 9 II 1879 r. i wzięli w nim udział dr med. Tytus Chałubiński, mgr Jakub Natanson, rzeczywisty radca stanu Stanisław Przysański, dr Konrad Dobrski i dr filozofii Stanisław Kronenberg.³ Wysuwano liczne projekty powołania instytucji, która miałaby charakter towarzystwa i profil naukowy. Po licznych kontrowersjach aprobatę zyskała propozycja dra Stanisława Kronenberga — założenia towarzystwa pomocy naukowej i nadania mu imienia zmarłego rektora Szkoły Głównej, dra med. Józefa Mianowskiego.

Zatwierdzenie towarzystwa wymagało pokonania wielu trudności w kraju, a także kilku wyjazdów do Petersburga. Projekt poddawano licznym ograniczeniom i zmianom zgodnie z wymaganiami władz, zmieniając towarzystwo naukowe na kasę dobroczynną. Dwa i pół roku trwały usilne starania o zatwierdzenie ustawy. Dopiero 6 VI 1881 r. zatwierdzono ustawę towarzystwa, któremu ostatecznie nadano nazwę „Kasa pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia doktora medycyny Józefa Mianowskiego” (fot. 2).

Stała się więc Kasa instytucją, której celem miało być „[...] udzielanie zapomóg pieniężnych jednorazowych lub periodycznych oraz pożyczek osobom pracującym na polu naukowym lub też osobom, które już poprzednio w tej dziedzinie dały się poznać ze swoich prac naukowych. Zadaniem Kasy może być również udzielanie takim osobom środków lub też pożyczek na cele naukowe.”⁴

Warunkiem utworzenia Kasy miał być kapitał założycielski wynoszący 5000 rb., złożony przez co najmniej 25 ofiarodawców w ciągu 3 miesięcy od daty akceptacji ustawy.

W dniu 6 X 1881 r. u Stanisława Kronenberga odbyło się ogólne zebranie 34 spośród 45 założycieli, którzy wpłacili kwotę 6750 rb. Przewodniczył dr med. Tytus Chałubiński. Wśród założycieli byli Aleksander Głowacki (Bolesław Prus), Henryk Sienkiewicz, wielu znamienitych Polaków w zaborze rosyjskim, członkowie towarzystw naukowych, między innymi dr med. Gustaw Doliński, członek Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego.

² Z. Szweykowski: *Zarys historii Kasy im. Mianowskiego*, „Nauka Polska” 1932, t. 15, ss. 1–222; *Kasa imienia Mianowskiego, Instytut Popierania Nauki, Dzieje, zadania, organizacja, 1881–1929*, Warszawa 1929, s. 3; md [M. Dąbrowska]: *Prokrustowe łoże wiedzy w Polsce, O byt Kasy im. Mianowskiego, Czy dopuścimy do jej upadku?*, „Wiadomości Literackie” 1924, R. 1, nr 25, s. 1; *Sprawozdanie czterdzieste siódme z działalności Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki za rok 1928*, Warszawa 1929, ss. 4–5.

³ *Sprawozdanie pierwsze z czynności Komitetu Zarządzającego Kasą Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia Dra Med. Józefa Mianowskiego za czas od 6 paźdź. 1881 do końca 1882*, Warszawa 1883, ss. 3–6; *Ustawa Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia doktora Józefa Mianowskiego*, Warszawa 1881, s. 3.

⁴ *Ustawa...* § 1.

JÓZEF MIANOWSKI.
REKTOR SZKOLY GŁÓWNEJ.
(Rysował F. Tegazzo; drzeworyt A. Regulskiego.)

Fot. 1

Na oryginalne napisano:
„Zatwierdzam” 30 Czerwca 1881 r.
za Ministrą Spraw Wewnętrznych
Towarzystwa Ministra, (*podpisano*) Senator G o t o w c e w.
Za zgodność: Dyktator (*podpisano*) W i s z n i a k o w.

U S T A W A

KASY POMOCY

dla osób pracujących na polu naukowym

IMIENIĄ DOKTORA MEDYCYNY JÓZEFA MIANOWSKIEGO.

I. Cel i środki kasy.

§ 1.

Kasa pomocy Józefa Mianowskiego ma na celu udzielanie zapomóg pieniężnych, jednorazowych lub peryjodycznych, oraz pożyczek osobom pracującym na polu naukowym lub też osobom, które już poprzednio w tej dziedzinie dały się poznać ze swoich prac naukowych. Zadaniem kasy może być również udzielanie takim osobom środków lub też pożyczek na cele naukowe.

Organizacja. Na pierwszym posiedzeniu wybrano 12-osobowy Komitet Zarządzający Kasą oraz prezesa, którym został dr med. Tytus Chałubiński. Godność tę pełnił przez wiele lat. Członkami Komitetu mogły być wyłącznie osoby posiadające stopień naukowy.⁵ Komitet Kasy działał w 4 działach: matematyczno-przyrodniczym, humanistycznym, prawnym i medycznym, a odpowiadały one dawnym wydziałom Szkoły Głównej. Zmierzał do podniesienia poziomu nauki polskiej we wszystkich dziedzinach wiedzy przez popieranie działalności na polu naukowym, badań specjalistycznych oraz wydawania publikacji. W pierwszym okresie działalności Kasy Komitet rozpatrywał prośby o zapomogi i pożyczki na cele i badania naukowe, wyjazdy zagranicę, wydawnictwa naukowe, przyznawał pomoc dla osób, które „[...] już przedtem dały się poznać z prac naukowych.”⁶ W r. 1886 utworzono zapomogi dla tłumaczy dzieł lekarskich.⁷

Kasa działała nieprzerwanie od chwili powołania jej do wybuchu II wojny światowej. Przeżywała trudne chwile po odzyskaniu niepodległości, kiedy nastąpił dynamiczny rozwój towarzystw naukowych, a także powołano do życia w Krakowie Polską Akademię Umiejętności. Nigdy jednak nie wpłynął wniosek o zaprzestanie działalności. Kasa wydawała systematycznie drukowane sprawozdania ze swych czynności. Pierwsze ukazało się w r. 1883, ostatnie (za r. 1938) na wiosnę 1939 r.

Finanse. Na fundusz Kasy składały się: wkład założycielski, składki członkowskie członków rzeczywistych, którzy corocznie wpłacali składkę w wysokości 5 rb., składki członków honorowych, którzy ofiarowali jednorazowo dla Kasy przynajmniej 100 rb. Wpływały również ofiary na wsparcie działalności, dochód z publicznych koncertów, prelekcji i widowisk organizowanych na rzecz Kasy, ze sprzedaży książek darowanych przez członków oraz wydawanych przez Kasę. Z roku na rok sytuacja finansowa Kasy polepszała się. W r. 1904 inż. Witold Zglenicki zapisał na rzecz Kasy tereny naftowe w Baku, z których wpływały pokaźne kwoty.⁸ Szczególnie wysokie sumy osiągnęto z wielu zapisów testamentowych. Już 14 IX 1881 r. Jan Nepomucen Jaśkowski ustanowił zapisem testamentowym fundusz wieczysty, z którego procenty przeznaczano na zapomogi. W latach późniejszych, po odzyskaniu niepodległości, w r. 1931 członek Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego, dr Kazimierz Jaczewski, zapisał legat w wysokości 5000 zł, z którego odsetki co 5 lat miały być wpłacane jako nagroda za pracę naukową w różnych dziedzinach wiedzy, przede wszystkim pracownikom pochodzącym z prowincji z Lublinem na czele. Był to fundusz nagrodowy im. Wandy i Heleny Jaczewskich — żony i córki doktora.⁹

Pomoc finansowa dla lekarzy. W początkowym okresie działalności Komitetu Zarządzającego wysiłki działu medycznego ograniczały się do pomocy lekarzom w studiowaniu za granicą tych dziedzin, które zaczynały się dopiero rozwijać. Już w pierwszym roku przyznano pożyczkę dr Teodorowi Duninowi na wyjazd za granicę w celu kontynuowania studiów medycznych, a lekarzowi Janowi Bronikowskiemu, przebywającemu w Erewaniu, zakupiono i przesłano mikroskop do badań histologicznych.¹⁰

W następnym roku dr med. Stanisław Markiewicz otrzymał bezzwrotną zapomogę na wyjazd do Berlina celem wzięcia udziału w międzynarodowej

⁵ *Ibid.*, § 7 i § 9.

⁶ *Ibid.*, § 16a.

⁷ *Spraw. 5 ...za rok 1886, s. 19.*

⁸ *Ustawa...*, § 3; Szweykowski: *op. cit.*, ss. 133, 134; A. Chodubski *Polski Nobel*, „Kulisy” 1987, nr 18/19, s. 6.

⁹ *Spraw. 54... w 1935 roku, s. 41.*

¹⁰ *Spraw. 1...*, ss. 10—11.

wystawie higienicznej oraz zapoznanie się z nowoczesnymi urządzeniami asenizacyjnymi w tych miastach, które odznaczały się postępowaniem w tej dziedzinie. Informacje i doświadczenia miały posłużyć mu jako materiał do opracowania publikacji na ten temat.¹¹ Udzielanie pomocy pieniężnej było jedną z najważniejszych sfer działalności i wyjazdy lekarzy za granicę stawały się coraz liczniejsze. W r. 1884 zapomogi otrzymali dr med. Antoni Elzenberg i dr med. Wilhelm Lubecki i dzięki temu mogli kontynuować studia, a także wziąć udział w zjazdach higienicznych w Londynie i Hadze.¹²

Szczególną pomoc otrzymał dr med. Odo Bujwid, zajmujący się bakteriologią. W r. 1885 przyznano mu bezprocentową pożyczkę oraz bezzwrotną zapomogę na studia w pracowni prof. dra Roberta Kocha w Berlinie, a także na zakup niezbędnych narzędzi, przyrządów i odczynników do zakładanej przez niego pracowni bakteriologicznej. Ze studiów zagranicznych złożył on obszernie sprawozdanie na łamach „Gazety Lekarskiej”.¹³ W rok później umożliwiono mu wyjazd do Paryża, do pracowni prof. Ludwika Pasteura, celem zapoznania się z nową metodą szczepień przeciw wściekliznie. Po odbyciu studiów uważał za konieczne podzielenie się swymi doświadczeniami z kolegami w kraju. W Warszawie rozpoczął także stosowanie nowej metody wobec osób pokąsanych przez wściekłe zwierzęta. Szczepienia wykonywał początkowo we własnej pracowni bakteriologicznej, a od jesieni 1886 r. w odizolowanym Oddziale Szpitala w Domu Przytułku i Pracy w Warszawie. Osiągnięte wyniki ogłaszał w pismach fachowych.¹⁴ Stosowaną przez siebie metodę zreferował na międzynarodowym kongresie w Paryżu.¹⁵ Na dalsze dokształcanie w dziedzinie bakteriologii wyjechał dr O. Bujwid w r. 1888 dzięki ponownie przyznanej zapomogdzie.¹⁶

W r. 1885 dr med. Napoleon Cybulski otrzymał bezzwrotną pożyczkę na podróż naukową do Berlina, Lipska i Strasburga, w r. 1886 dr med. Aleksander Fabjan — na studia kliniczne do Wiednia i Würzburga, natomiast dr Wacław Mayzel — na wyjazd naukowy celem poznania nowoczesnych metod badań bakteriologicznych, a także zakup niezbędnych przyrządów do prowadzenia takich badań.¹⁷

¹¹ *Spraw. 2... za rok 1883*, s. 11.

¹² *Spraw. 3... za rok 1884*, ss. 11—12; Szweykowski: *op. cit.*, s. 47.

¹³ *Spraw. 4... za rok 1885*, s. 11; O. Bujwid: *Z pracowni profesora Roberta Kocha (Z wycieczki naukowej odbytej kosztem Kasy pomocy naukowej im. Dra J. Mianowskiego)*, „Gazeta Lekarska” 1885, R. 20, t. V, nr 32-38, 39, 42, 45, 47.

¹⁴ *Spraw. 5... za rok 1886*, s. 11; O. Bujwid: *Korespondencja z Paryża, (Z pracowni Pasteura)*. „Wszechświat” 1886, t. 5, nr 17, ss. 269—270; *id.*: *Korespondencja z Paryża, Z pracowni Pasteura, Metoda ochronnych szczepień wścieklizny*, „Gazeta Lekarska” 1886, R. 21, nr 23, ss. 483—486; *id.*: *Kilka dalszych uwag o metodzie Pasteura*, „Gazeta Lekarska” 1886, R. 21, nr 29, t. 5, nr 9 ss. 456—458.

¹⁵ O. Bujwid: *La methode Pasteur a Varsovie*, [w:] *Congres International d'Hygiene et de Demographie a Paris en 1889*, Paris 1890, ss. 598—599.

¹⁶ *Spraw. 7... za rok 1888*, s. 12.

¹⁷ *Spraw. 4...*, s. 11; *Spraw. 5...*, ss. 12, 13; *Spraw. 6... za rok 1887*, s. 12.

W latach 1888—1891 udzielono dalszych 11 bezprocentowych pożyczek lub zapomóg na wyjazdy zagraniczne. Skorzystało z nich 9 lekarzy i po raz pierwszy lekarki — dr Felicja Mendelsohnówna i dr Wacława Wolska. W ciągu pierwszych 10 lat działalności działu medycznego Kasy zwracali się o pomoc finansową lekarze. W tym okresie wpłynęło tylko jedno podanie od farmaceuty. Był to prowizor farmacji Julian Majewski, który otrzymał pomoc na studia zagraniczne w dziedzinie chemii.¹⁸

W pierwszych latach działalności Kasy badania naukowe w kraju były nie tylko popierane, ale także ułatwiane przez finansowanie zakładania pracowni oraz zakup przyrządów do prowadzenia badań. Poza wspomnianymi już lekarzami, którzy otrzymali pomoc, przyrządy do badań antropometrycznych zakupił Kazimierz Daniłowicz Strzelnicki. Miały one pozostawać w gestii Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego.¹⁹ Antoni Hołowiński nabył przyrządy do badań klinicznych chorób serca, a Władysławowi Biegańskiemu ułatwiono urządzenie w Częstochowie pracowni do badań mikroskopowych i bakteriologicznych. Kasa umożliwiła Władysławowi Janowskiemu zakup mikroskopu oraz innych przyrządów do badań w zakresie patologii doświadczalnej, Józefowi Luxemburgowi zaś nabycie mikroskopu do badań nad układem nerwowym. Popierano prace w dziedzinie chirurgii, hematologii, nad oporem nerwów, w zakresie anatomii i embriologii porównawczej. Na szczególną uwagę zasługuje pomoc przy opracowaniu planów organizacji pomocy lekarskiej dla pracowników w zakładach przemysłowych, czyli popieranie organizacji medycyny przemysłowej, a także studiów nad uzdrowiskami i oddziałami w szpitalach dla niezamożnych chorych na gruźlicę.²⁰

Komitet łożył fundusze na wykonanie różnych wynalazków przyrządów medycznych. W r. 1883 dr Henryk Dobrzycki otrzymał zapomogę na zbudowanie przyrządu do miejscowego leczenia narządu oddechowego, w r. 1896 dr Antoni Hołowiński — na skonstruowanie przyrządu do fotografowania tonów serca. Dr Jan Pilzt wspólnie z inż. Piotrem Lebedzińskim opracowali aparat do fotografowania odruchów żrenic.²¹

Działalność wydawnicza. Poza działalnością zapomogowo-pożyczkową na studia medyczne, wyjazdy naukowe, podnoszenie kwalifikacji w znaczących placówkach i pracowniach zagranicznych oraz udział w zjazdach międzynarodowych, zajęła się Kasa wydawaniem książek i podręczników.

Działalnością wydawniczą literatury medycznej zajmowała się dotychczas Biblioteka Umiejętności Lekarskich, założona 1 VII 1867 r. przez prof. dra

¹⁸ *Spraw. 7...*, s. 12; *Spraw. 8... za rok 1889*, s. 12; *Spraw. 9... za rok 1890*, ss. 14—15; *Spraw. 10... za rok 1891*, ss. 12—13.

¹⁹ *Spraw. 15... za rok 1896*, s. 21.

²⁰ *Spraw. 16... za rok 1897*, s. 25. *Spraw. 17... za rok 1898*, ss. 27, 29, *Spraw. 18... za rok 1899*, s. 25; *Spraw. 20... za rok 1901*, s. 29; Szweykowski: *op. cit.*, s. 81.

²¹ Szweykowski: *op. cit.*, s. 89.

med. Polikarpa Girsztowta.²² Wydawała podręczniki w języku polskim dla studentów i wykładowców Wydziału Lekarskiego Szkoły Głównej. Po śmierci jej założyciela w listopadzie 1877 r. wydawnictwo w latach następnych zaczęło podupadać. Zarysowała się konieczność przejęcia trudnego i odpowiedzialnego zadania przez inną instytucję. Podjęła się tego Kasa, która w r. 1886 utworzyła specjalny fundusz na zapomogi dla tłumaczy dzieł lekarskich. Działalność tę rozwinęła, kiedy przewodniczącym Komitetu Zarządzającego Kasą został dr med. Ignacy Baranowski. Ofiarował on znaczny fundusz dla lekarzy, którzy podjęliby się tłumaczenia na język polski, a także przygotowania do druku i wydawania dzieł medycznych „[...] nauk głównych z pominięciem prac specjalnym gałęziom umiejętności lekarskich poświęconym”, a dzieła przetłumaczone miały przedstawiać „[...] stan rozwoju pojęć zasadniczych w zakresie nauk lekarskich”.²³

Przyznano zapomogi na tłumaczenie i wydawanie książek: G. Bungego *Wykład chemii fizjologicznej i patologicznej w 20 odczytach dla lekarzy i uczących się*, F. Penzoldta *Podręcznik farmakologii klinicznej dla użytku lekarzy i studentów*, F. Sandera *Zarys nauki o Publicznej Ochronie Zdrowia*, F. Wesenera *Diagnostyka kliniczna chorób wewnętrznych*, F. v. Birch-Hirschfelda *Wykład z anatomii patologicznej, Część ogólna*; druk tomu drugiego tego dzieła finansowany był prywatnie. Z przekładów należy także wymienić Rosenthala *Fizjologię ogólną*, Guntera *Bakteriologię*, podręcznik chirurgii przygotowany przez 11 współpracowników, którego przygotowania do druku podjął się Stanisław Markiewicz. Z zapisu Władysława Pełłowskiego pokryto wydanie przekładu broszury S. A. Knopfa *Gruźlica jako choroba społeczno-narodowa i walka z nią*. Poprzez jej popularyzowanie przyczyniała się do uświadamiania społeczeństwa w zakresie jej zapobiegania i zwalczania.²⁴

Wśród tytułów wydawnictw autorów polskich, które ukazały się dzięki pomocy finansowej Kasy, należy wymienić znamienitego filozofa medycyny i etyka Władysława Biegańskiego: *Logikę medycyny, czyli zasady ogólnej metodologii nauk lekarskich* i *Zagadnienia ogólne z teorii nauk lekarskich*. Wydawnictwa te spotkały się z dużym zainteresowaniem i uznaniem lekarzy w kraju i za granicą i były tłumaczone na język niemiecki. W. Biegański opublikował także pozycje z zakresu logiki i teorii poznania: w r. 1903 *Zasady logiki ogólnej*, w r. 1912 *Teorię logiki*, w r. 1910 *Traktat o poznaniu i prawdzie*, w r. 1915 *Teorię poznania ze stanowiska zasady celowości*. Wydano także Józefa

²² H. Dusińska: *Rozwój polskiego piśmiennictwa medycznego w XIX wieku*, Biul. Gł. Bibl. Lek. 1985, R. 31, nr 338, ss. 29–33; A. Skrzypczak: *Biblioteka Umiejętności Lekarskich i jej wydawca Polikarp Girsztowt*, Biul. Gł. Bibl. Lek. 1967, R. 16, nr 1 s. 1.

²³ *Spraw.* 5..., s. 3; Szweykowski: *op. cit.*, s. 49.

²⁴ *Spraw.* 2..., s. 16; *Spraw.* 3..., s. 15; *Spraw.* 7... s. 14; *Spraw.* 8..., ss. 14–15; *Spraw.* 9..., ss. 19–20; *Spraw.* 10... s. 15; *Spraw.* 12... za rok 1893, s. 29; *Spraw.* 16..., s. 35; *Spraw.* 20... ss. 53, 55.

Tchórznickiego *Pilne sprawy higieniczne*, Władysława Wrońskiego *Jak sobie radzić na wsi w nagłych wypadkach choroby przed przybyciem doktora*, broszura stała się zwięzłym „abc” pierwszej pomocy. Z zapomóg na publikacje wydano Stanisława Orłowskiego *Syphilis rdzenia*, Stanisława Mleczy *Serce a heksametr*. Wiktorowi Szokalskiemu umożliwiono wydanie książki *Początki i rozwój umysłowości w przyrodzie*.

Z pomocą finansową Kasy zaczęły ukazywać się pozycje o charakterze ogólnomedycznym: *Słownictwo anatomiczne*, Część I—3 w opracowaniu Stanisława Krysińskiego przy udziale 30 współpracowników i rocznik „Sprawozdanie z piśmiennictwa lekarskiego polskiego”. Poczęły ukazywać się pomoce dydaktyczne dla młodzieży akademickiej: Alfonsa Erlickiego *Wykłady kliniczne o chorobach umysłowych*, Stanisława Orłowskiego *Podręcznik chorób nerwowych*, Teodora Herynga *Metody badania i miejscowego leczenia chorób krtani*, Teodora Heimana *Choroby narządu słuchowego*. Kasa przyznała zapomogę na wydanie tomu I *Anatomii porównawczej* w opracowaniu Józefa Nusbauma. Podręcznik ukazał się w „Bibliotece Umiejętności Przyrodniczych”. Nadto Kasa pokryła część kosztów druku *Anatomii patologicznej* prof. Edwarda Przewoskiego oraz podręcznika *Histologia ciała ludzkiego* w opracowaniu zbiorowym.

Kasa popierała wydatnie redagowanie czasopism lekarskich: tygodnika „Kronika Lekarska” i miesięcznika poświęconego zagadnieniom higieny „Zdrowie”, założonego w r. 1885 przez twórcę podstaw medycyny społecznej, dr. Józefa Polaka, który redagował czasopismo wspólnie ze specjalistami oświaty zdrowotnej. Czasopismo ukazuje się do chwili obecnej, z wyjątkiem lat II wojny światowej. Dziś „Zdrowie Publiczne” jest organem Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, w r. 1990 wydano tom setny.²⁵

W pierwszych latach działalności wydawniczej działu medycznego Kasy pozycje z historii medycyny nie znajdowały się w kręgu zainteresowań. Jednak ukazał się tom II *Historii medycyny* Henryka Haesera (tom I wyszedł nakładem Biblioteki Umiejętności Lekarskich) oraz Aureliusza Korneliusza Celsa *O leczeniu ksiąg ośmioro*. Nie znalazł poparcia wnioski przekładu dwóch ksiąg Hipokratesa oraz wydawania pozycji z serii „Biblioteka Klasyków Lekarskich”. W r. 1904 dr Wacław Męczkowski otrzymał fundusze na opracowanie i druk monografii dziejów szpitali w Polsce.²⁶

W latach 1881—1906 wydano 26 pozycji dzieł lekarskich: 15 autorów polskich, 11 były to przekłady. Wszystkie wydawnictwa miały umieszczoną informację, iż ukazały się nakładem Kasy im. dra J. Mianowskiego.²⁷

²⁵ *Spraw. 5...*, ss. 18—19; *Spraw. 6...*, ss. 15, 17; *Spraw. 7...*, s. 16; *Spraw. 8...*, ss. 15, 17; *Spraw. 9...*, s. 19; *Spraw. 12...*, s. 27; *Spraw. 13...*, za rok 1894, ss. 23, 29; *Spraw. 14...*, za rok 1895, s. 31; *Spraw. 15... za rok 1896*, s. 31; *Spraw. 16...*, ss. 29, 31, 33, 39; *Spraw. 17...* za rok 1898, s. 37; *Spraw. 18...*, ss. 37, 39, 47, 49; *Spraw. 19...* za rok 1900, ss. 39, 43; *Spraw. 20...*, ss. 33, 35, 47; Szweykowski: *op. cit.*, s. 88.

²⁶ *Spraw. 6...*, s. 15; *Spraw. 7...*, s. 13; Szweykowski: *op. cit.*, ss. 50, 89.

²⁷ *Spraw. 25...* za rok 1906, ss. 128—130.

Zakończenie. Powołanie Kasy im. dra Józefa Mianowskiego, podsygnięte istniejącym zagrożeniem upadku nauki polskiej, także medycyny, oraz koniecznością ratowania umysłowości Polaków, było ze wszech miar celowe. Założona w najcięższych czasach naszej zależności politycznej, stała się instytucją inspirującą zamierzenia twórcze oraz wyzwalającą inicjatywę naukową i wydawniczą. Roztaczała możliwie wszechstronną opiekę nad nauką polską i tymi, którzy ją tworzyli i rozwijali. Była jedynym towarzystwem naukowym uniwersalnym polskiego ruchu umysłowego w zaborze rosyjskim. Całe ówczesne życie naukowe skupiało się wokół Kasy i w okresie niewoli zawdzięczała ona wieloletnią działalność wielkiej ofiarności skonsolidowanego polskiego społeczeństwa Królestwa Kongresowego.

Przyczyniła się do postępu wiedzy medycznej w zaborze rosyjskim. Dzięki umożliwieniu wyjazdów zagranicznych lekarze polscy mogli uzupełniać studia, poznawać współczesne osiągnięcia medycyny europejskiej i przenosić je na grunt polski oraz podejmować nowe kierunki badań naukowych. Kasa prowadziła działalność profilaktyczną mającą na celu dotarcie do najbardziej potrzebujących warstw społeczeństwa. W sytuacji, w której nie można było liczyć na ochronę zdrowia ze strony władz centralnych, rozwijała działalność społeczną. Wydawanie literatury medycznej było dużym osiągnięciem, pozwalającym zaspokajać ówczesne potrzeby lekarzy i młodzieży akademickiej. Trwale zapisała się w dziejach narodu, dlatego słusznie uchodzi za „Ministerstwo nauki polskiej z czasów niewoli”. W r. 1916 Komitet Zarządzający przekształcił Kasę w nowożytny „Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej”. Po odzyskaniu niepodległości mimo trudności przetrwała. Stefan Żeromski w odezwie do społeczeństwa polskiego zwracał się: „[...] Wbrew wszystkim powstała i na przekór wszystkim przetrwała [...] Miałażby dziś, gdy obaliły się i w proch obróciły wszystkie przeszkody, które jej powstaniu i działalności stały na zdradzie, nie znaleźć poparcia wśród wolnego polskiego narodu? [...] Ratujmy, wspierajmy! Stwórzmy na nowo Kasę imienia Mianowskiego!”

Kasa im. dra Józefa Mianowskiego działała w bardzo trudnych warunkach politycznych, jednak nie zбочyła z wytyczonej drogi i nie zrezygnowała z postawionych celów. Patriotyczne społeczeństwo polskie ofiarnie wspierało osiągnięcia i dążenia naukowe, wyczuwając, że w ten sposób nie dopuszcza do ich zniszczenia. Kasa położyła wielkie zasługi dla nauki polskiej i ma piękną kartę w historii polskiej kultury.

Otrzymano 1990.10.12.

SUMMARY

The Józef Mianowski Counting-house was active in 1881—1939. It was founded in the Russian partition. It was a learned society supporting creative intentions, also in the field of medicine. In the first years of its activity it granted financial support to the persons studying medicine, covered the cost of travels to foreign scientific centres and the cost of participation in the international meetings. It supported the organizing of research studies in Poland and carried out publishing activity.

